

туманна історія про те, як у дитинстві Олекса вижив після удару блискавки. В символічному ключі кадри напівмертвої дитини в землі, з монетами на очах зчитуються легко: досвід смерті, подолання її, переродження... Але хто ця незрозуміла постать у химерній масці, що «відшпигує» хлопця? Наскільки вона взагалі потрібна? Такий момент, розрахований радше на поверховий ефект, у фільмі непоодинокий – досить згадати видовищну, але переускладнену сцену з викрадення російських скарбів, призначених лихій княгині Яблуновській.

Психологічна лінія у фільмі розвинута найслабше, поступаючись пригодницькій. Особливо помітно це на історії стосунків братів Довбушів, Олекси (Сергій Стрельников) й Івана (Олексій Гнатковський). Архетипічна опозиція «доброго» і «злого» братів пропонує майже безмежні драматургічні можливості – але тут ці стосунки, замішані на любові, суперництві (не за дівчину, а за вплив, за владу!), почутті провини, показані скупіше, ніж хотілося б. Стосується це й образу Івана, привабливого своєю колоритністю й неоднозначністю. Натомість самому Олексі Довбушу, відповідно до ненайкращих традицій вітчизняного кіно, бракує складності та глибини: надто вже незмінно правильно він думає, говорить та чинить... щоправда, на відміну від багатьох стрічок, тут це досить вдало замасковано рамками авантюрно-романтичного жанру.

Фільмовому героєві дещо бракує самотності – зате за нього її додає антураж. Своєю попередньою роботою «Поводир» учень Леоніда Осика Олесь Санін продемонстрував, як можна інкорпоровати традицію поетичного кіно у фільм із пригодницьким сюжетом. «Довбуш» вийшов тут на новий рівень. Безперечно, це не поетичне кіно, проте уроки майстрів помітні: де ще творці стрічки могли навчитися так показати красу Карпат (кінокартина гідно продовжує низку того, що можна умовно назвати «карпатськими фільмами»), пронизати твір духом міфу й ритуалу? Нарешті, так витворити звукоряд, щоб він ніс у собі окремий заряд смислів? Олесь Санін сам музикант, він знає ціну звучання і слова, і музичного інструменту; й, коли йдеться про цей фільм, не можна не згадати про місцеву говірку (чи, принаймні, дуже вдалу її стилізацію), звуки дрибми й трембіти та «Аркан», доповнені музикою Алли Загайкевич.

Проте, ще раз наголосимо, йдеться тут не про наслідування, не про продовження традиції поетичного кіно, а саме про «школу». А фільм Олесь Саніна, попри весь свій традиціоналізм – в ньому відчутні перегуки ще й з «Довбушем» Віктора Іванова, а то й з «Коліївщиною» Івана Кавалерідзе 1933 року, з її темою соціально-національної боротьби XVIII ст. та багатою етнічною мозаїкою, – все ж абсолютно сучасний. Він розрахований на нинішнього глядача гострим сюжетом, динамічним монтажем, ефектними сценами боїв, несподіваним фіналом... а ще – своїм меседжем «Боротьба триває». Такий титр закриває фільм, але ідея ця звучить у кожному його кадрі. Частиною цієї боротьби є і сама стрічка «Довбуш».

Символ опришківського руху у фільмі «Довбуш»

Орина Челакова

Кадр з фільму «Довбуш».

Вже не раз ішлося, що фільм «Довбуш» Олесь Саніна – найдорожчий та один із наймасштабніших за всю історію кіно Незалежної України. Фільм пройшов нелегкий шлях, оскільки зйомки призупинялися та оновлювалися двічі, а потім – війна. І тільки 24 серпня 2023 року масштабний ігровий україно-польський пригодницько-історичний екшн вийшов на екрани.

Події розгортаються на початку XVIII століття, коли польське панування було нестерпним. Головні герої, два брати Іван та Олекса Довбуші, – опришки. Гуцули підіймають повстання проти гніту, на чолі якого Олекса, у відповідь шляхта робить усе можливе, аби придушити повстання та стратити Олексу Довбуша. Проте йому вдається виграти цю битву.

Головного героя зіграв Сергій Стрельников, який показав сміливу вдачу та майстерність навичок боротьби Олекси Довбуша. Жіночність, кохання та дівочу вроду втілено у Марічці, яку зіграла Дарія Плахтій. Бунтівного Івана Довбуша, рідного брата Олекси, зіграв Олексій Гнатковський – це був його дебют у кіно. Гуцульський одяг, зброю, традиції та величні краєвиди Карпат відтворено завдяки художникам-постановникам, групі костюмерів та операторській роботі Сергія Михальчука.

До фільму були залучені також і польські актори, оскільки «Довбуш» розповідає про спільні сторінки українсько-польської історії. Матеуш Косцюкевич зіграв полковника

Олександр Мавріц у фільмі «Довбуш».

Пшелуського, Агата Бузек – княгиню Яблоновську, Єжи Шейбаль – гетьмана Потоцького.

Сюжет віддалено знайомий глядачеві: головний герой – борець за правду та волю, має кохану, ворогів, яких треба здолати, та друзів, які допомагають йому. Проте режисер надав сюжету подих сучасності. Подача сюжету не хронологічна і справляє враження, що на екрані відбувається багато різних подій, за якими глядач поспішає і не може наздогнати, глядачеві хочеться все схопити і роздивитися, розкрити всі таємниці фільму. Режисер домагається ефекту нашарування кадрів. Один кадр – спогад з минулого (flashback), в іншому – реальність, на зміну черговому спогаду – знову реальність. На мою думку, метод повернення у минуле, що поєднує його з теперішнім, не тільки створює певну інтригу, а й показує гуцульський світ, який постає як складний організм вікових традицій, язичницьких забобонів та кривавої боротьби за рідну землю.

Гуцульська культура складна і багатогранна, відтак режисер передає різні аспекти гуцульських звичаїв через поєднання минулого й теперішнього досвіду, тобто через уривчасті flashbacks головного героя. Наприклад, момент, коли Олексу щойно прийняли до опришків: хлопці стоять і мують навколо ватри, і згадується, як Олексу вдарила блискавка. Тут же переносимося у минуле, де очі Олексидитини накривають монетами, та хтось вишіптує його, і хлопчик оживає. Надалі з цим випадком буде пов'язано те, що Олексу не здолати навіть кулею (вона від нього відлітає, що показано в одному з епізодів), бо сама земля повернула його з того світу та надала сили, а якщо це земля гір, то вона наділена віковою силою.

Ми можемо спостерігати накладання традиційного і минулого на початку фільму, коли Олекса успішно сприяв перемозі польського війська й, виснажений після важкого бою, згадує свою кохану Марічку у традиційному весільному гуцульському вбранні та їхнє зірване весілля. Традиції сягають і епізоду похорону батьків, а Олекса на тлі зміни кадрів під журливу, але напружену музику біжить лісом, аби встигнути на похорон.

Мене збивали з пантелику переходи реальності та минулого, традицій і життя. Відбувалося все занадто швидко у нашаруванні цих кадрів. Розумію намір режисера створити напружену атмосферу, проте я, як глядач, не встигала за зміною подій. Я втратила зв'язок, коли практично всіх опришків спіймали та стратили. Вже коли Олексу Довбуша нібито «спіймали» та привели до стін вежі, тільки тоді зрозуміла, що багатьох уже немає з ним. Це означає, що фільм потрібно передивитися ще раз, розглянути кожну деталь та осмислити побачене, щоб «Довбуш» постав як цілісне, довершене полотно. Звісно, це свідчить, що фільм насичений важливими деталями, які складають основний контекст та сюжет фільму. Проте перше враження, на мою думку, найцінніше.

Новий режисерський підхід криється також у тому, що Довбушів – два. Відтак ідея з двома братами – цікава, особливо на початку, коли глядач не розуміє, що їх двоє, що створює напружені моменти, які формують каркас сюжету. Наприклад, коли Олекса біжить на похорон батьків і його хтось гукає, ми дізнаємося, що Олекса має брата. Той, хто був у польському війську, – Олекса Довбуш, а той, хто був розбійником, – Іван Довбуш. І тільки тоді, коли польський полковник вбиває батьків Олекси, думаючи, що Довбуш не

Кадр з фільму «Довбуш».

може не прийти на їхній похорон, – зустрічаються обидва брати. І коло замикається. Режисер дає загадку і тягне її до певного моменту, а тоді замикає коло і пропонує dokonану деталь, яка доповнює ціле полотно. Цей елемент зіграв на користь – без нього сюжет виглядав би прісно.

Повернімося до гуцульської культури, показаної у фільмі. Для мене неймовірно важливим і символічним виявився епізод зустрічі Марічки та Олекси біля водоспаду. Мені це нагадало Марічку й Івана з повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». І це непогана алюзія.

Чому ж нагадало? У повісті «Тіні забутих предків» (у однойменному фільмі це не так виразно показано) вода, водоймище відіграє важливу роль у побудові міфопоетичного простору твору. Марічка та Іван з повісті вперше знайомляться біля річки, Марічка та Олекса також, коли хлопець рятує дівчину (про це дізнаємося з чергового спогаду).

У «Довбуші» ми бачимо інакші події, але сенс та символізм закладений той самий. Марічка та Олекса після розлуки зустрічаються біля водойми, де вони побачилися вперше і де, можна припустити, зародилося їхнє кохання. Сцена просякнута магією гуцульської ночі, подихом ніжності карпатської природи. Все єдине в цьому моменті, відчуття, що коло завершено, бо після розлуки вони тут, в обіймах природних чар Карпат.

В епізоді, де Олекса зустрічає Бешта¹ біля водоспаду, який дозволяє йому взяти у нього їжу та підказує, куди йти, а також, коли Олекса відвертає увагу польського полковника

і стрибає у водоспад, а невдовзі його знов знаходить Бешт, – в обох випадках Олекса знаходить порятунок біля води. Можливо, це продиктовано тим, що Марічка втілена в образі стихії води й приходить на допомогу своєму коханому й рятує його наприкінці фільму.

Біля річки, після розмови Марічки та Олекси, бачимо їхній інтимний контакт. Це міфологема ритуального пошлюблення на березі річки та архетипний еквівалент давньослов'янського парування при воді². Тому цей епізод важливий.

Сцени битв у «Довбуші» мені нагадали битви з фільмів Акіри Куросави. Зокрема, там, де опришки здійснили напад на золоту москву, діяли вони за точним і тактичним планом, що нагадувало «Сім самураїв», де воїни боронили село від розбійників та діяли за заздалегідь продуманим планом і злагодженою командною роботою. Фінальний поєдинок Олекси з польським полковником схожий на двобій самураїв. Довбуш бився за честь та життя гуцульського народу, ця битва була присвячена ідеї захисту своїх земель, свого краю, своїх гір, ідеї незламності духу. Можливо, саме через зв'язок – певних сцен, персонажів, дій – зі світовим кіно, з фільмом «Довбуш» пов'язують новий рівень кіно українського.

Для мене фільм не постав як цілісне полотно, подача сюжету не за хронологією збивала, а напружені моменти стерлися з пам'яті, бо вони є швидкими та емоційними. Відтак «Довбуш» – чудовий фільм, яким країна може пишатися, проте не бездоганний.

¹ Режисер стрічки Олесь Санін в одному зі своїх інтерв'ю сказав: «Для глядачів цього фільму буде великим відкриттям дізнатися про те, що є цілий єврейський епос про дружбу Бешта з Довбушем. Коли він проповідував, у нього в руках була люлька Довбуша».

Бестюк І. А. «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського: феномен тексту в контексті неоміфологізму української літератури початку ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01. Харків, 2007. С. 16.